
ПАМ'ЯТІ СВІТЛАНИ ІВАНІВНИ КРУЦ

10 квітня 2018 р. пішла з життя Світлана Іванівна Круц — видатний український антрополог, відома в Україні та за її межами дослідниця у галузі історичної, етнічної і фізичної антропології. Світлана Іванівна була серед тих, хто створював сучасну українську антропологічну школу. Більше півстоліття вона віддала роботі в Інституті археології НАН України, де очолювала сектор палеоантропології.

Народилася Світлана Іванівна 7 січня, на Різдво 1937 року у м. Запоріжжя в родині інженерів залізничного транспорту — Зої Зиновіївни та Івана Трифоновича Жилиєвих. Коли Світлані виповнилося десять років, сім'я переїхала до Дніпропетровська, через рік — до м. Златоуст Челябінської області, а з 1949 року оселилася у Києві. По закінченню 57-ої київської середньої школи у 1954 році дівчина вступила до історико-філософського факультету Київського державного університету ім. Т.Г. Шевченка.

Від початку навчання в університеті майбутня дослідниця з ентузіазмом поринула у вивчення давньої історії, етнографії та музейної справи, але найбільше її приваблювала археологія. Світлана стає активною учасницею засідань наукового археологічного гуртка, вивчає німецьку та грецьку мови, проходить археологічну практику в музеях Києва, Москви та Ленінграду. Університетська практика в Ольвійській експедиції під керівництвом відомого українського археолога Л.М. Славіна зміцнила її бажання пов'язати своє життя з археологією. Археологічна практика в Ольвії відіграла вирішальну роль не лише у професійному виборі, а й у особистому житті. Саме тут Світлана вперше зустріла студента-археолога Володимира Круца, свого чоловіка, у майбутньому — визначного дослідника трипільської культури

Після закінчення університету в 1959 р. Світлані Іванівні Круц не вдалося відразу потрапити до Інституту археології, і вона починає працювати на посаді старшого лаборанта у групі антропології при відділі етнографії Інститу-

ту мистецтвознавства, фольклору та етнографії АН УРСР ім. М.Т. Рильського. Керівник групи, відомий український антрополог В.Д. Дяченко, залучає С.І. Круц до роботи в антропологічних експедиціях по вивченню сучасного населення Полісся, Закарпаття та інших регіонів України і Молдови. В результаті цих досліджень у 1962 році у співавторстві з В.Д. Дяченко вийшла друком перша стаття С.І. Круц, присвячена антропологічній характеристиці українців Хотинщини.

Прагнучи поєднати своє захоплення археологією з антропологічними дослідженнями, Світлана Іванівна починає спеціалізуватися в галузі палеоантропології, опановує краніологічні, остеологічні та статистичні методи та розпочинає збір і вивчення антропологічних матеріалів з поховань, відкритих під час археологічних розкопок, в яких бере безпосередню участь. Її щорічна робота в експедиціях Інституту археології АН УРСР, серед яких були Південно-Українська, Криворізька (1963), Північно-Кримська, Керченська (1964—1967), Інгулецька, Дніпровська (1967), Каховська, Вільнянська (1968—1969), Херсонська, Запорізька, Орджонікідзівська (1970—1972) та інші, сприяла збагаченню антрополо-

гічних колекцій і введенню до наукового обігу великого масиву антропологічних даних. На їх основі опубліковано низку статей та монографію «Антропологічна характеристика давнього населення території України» (1968, у співавторстві з Г.П. Зіневич), яка охоплювала період від неоліту до середньовічних тюркських кочовиків. Водночас у молодій дослідниці формується інтерес до проблеми походження, антропологічного складу та генетичних зв'язків населення ямної, катакомбної та зрубної культур. Вагомим внеском у розробку цієї проблематики стала її монографія «Население территории Украины эпохи меди-бронзы» (1972 р.).

Новий етап у науковій діяльності С.І. Круц розпочинається 1974 р., після її переходу у складі групи антропології до Інституту археології АН України. Він пов'язаний з інтенсивним накопиченням антропологічних матеріалів із розкопок численних експедицій в місцях будівництва зрошувальних систем. Світлана Іванівна очолює постійнодіючу експедицію, створену для оптимізації роботи антропологів по збору та оперативному опрацюванню матеріалів з розкопок. Незабаром виходять друком статті С.І. Круц за результатами вивчення скелетів з розкопок Верхньо-Тарасівської (1973—1974), Південно-Бузької (1967—1976), Бортницької (1975), Херсонської експедицій, публікуються антропологічні матеріали з некрополів Керченського півострова, з кургану с. Жовтокам'янка та Семенівського курганного могильника, написані десятки палеоантропологічних звітів. У 1977 році С.І. Круц захистила кандидатську дисертацію «Населення степової України в епоху енеоліту-бронзи (за антропологічними даними)». Це дослідження, як і інші її роботи, є взірцем об'єктивного підходу до вирішення наукових питань, коли антрополог, максимально враховуючи археологічний контекст, приходять до неупереджених висновків незалежно від загальноприйнятих теорій.

У 1982—1987 роках С.І. Круц очолювала сектор палеоантропології, керувала плановими темами, під її редакцією видано збірник «Антропологические данные о составе древнего населения Украины» (1984). Багато уваги Світлана Іванівна приділяла популяризації антропології серед археологів, яких надихав її науковий ентузіазм і надзвичайно ретельне ставлення до матеріалу. Нею особисто відреставровані десятки краніологічних та остеологічних колекцій, серед яких багато унікальних, зокрема, серії з неолітичної Деревки та Верхнього

Салтова, черепи зі штучною деформацією та модельованим обличчям з поховань катакомбної культури. З ініціативи і під керівництвом С.І. Круц проведено систематизацію близько десяти тисяч антропологічних об'єктів, створено «Каталог палеоантропологічних колекцій» (1986), до якого регулярно звертаються вітчизняні і зарубіжні дослідники.

Світлана Іванівна щедро ділилася своїми знаннями і досвідом з антропологами-початківцями, охоче передавала професійні «секрети» реставрації, метричних методик та статистичного аналізу. С.І. Круц підготувала трьох кандидатів наук, більшість сучасних українських антропологів зобов'язані Світлані Іванівні своїм фаховим становленням, формуванням історичного мислення і смаку до наукових пошуків.

Статті і монографії С.І. Круц здобули широку популярність і заслужене визнання у фахівців в Україні і далеко за її межами. Важко зустріти серйозну публікацію з історії давньої людності Східної Європи, до якої б не залучалися розробки авторитетної української дослідниці. Її роботи відзначаються комплексним підходом до аналізу як при вивченні носіїв окремих археологічних культур України, так і в узагальнюючих дослідженнях населення давніх епох. Вагомим внеском є її монографія «Палеоантропологические исследования в Степном Поднепровье» (1984), де наведені характеристики краніологічних серій ямної, катакомбної, багатопружкової, зрубної та білозерської культур, а також розділи у фундаментальних виданнях «Археология Украинской ССР» та «Давня історія України» (1985, 1998). Широту наукових інтересів С.І. Круц віддзеркалює низка публікацій, присвячених, зокрема, вивченню етногенетичних процесів на півдні Східної Європи в епоху енеоліту-бронзи, нових матеріалів трипільського поселення Більшівці, поховань з «масками» катакомбної культури, населення Східного Криму V—IV ст. до н. е. за матеріалами могильника Фронтове, ногайців XVI—XVIII ст. та багато інших.

Завершальним акордом наукового доробку С.І. Круц стала її монографія «Скифы степей Украины по антропологическим данным», яка вийшла друком у 2017 р. У ній проаналізовано величезний обсяг нових і раніше опублікованих матеріалів Степової Скіфії, розглянуто питання походження та генетичних зв'язків скіфського населення Північного Причорномор'я у загальному контексті скіфо-сибірського світу. С.І. Круц висвітлено складні етногенетич-

ні процеси у середовищі степових і лісостепових скіфів та переконливо доведено, що це населення сформувалося на основі потомків місцевих племен катакомбної та культури багатопружкової кераміки, елінів, фракійців та вихідців з більш східних територій, зокрема, саків, савроматів, ранніх сарматів. Історія публікації цієї книги, рукопис якої було завершено Світланою Іванівною ще у 2002 році, збере-

же для нас пам'ять про непохитність наукових принципів дослідниці, яких вона дотримувалась протягом всього життя.

Для широкого кола колег Світлана Іванівна Круц назавжди залишиться взірцем вірності своєму покликанню, академічної добросовістності та порядності. Пам'ять про цю щедрю душею людину і видатного науковця житиме в серцях її друзів, колег та учнів.

*І.Д. ПОТЄХІНА,
кандидат історичних наук,
Інститут археології НАН України*

ПАМ'ЯТІ АСКОЛЬДА ОЛЕКСАНДРОВИЧА ЩЕПИНСЬКОГО (1926—1997). *FECIT TE IPSUM*

Вже минуло двадцять років, як 21 травня 1997 р. не стало талановитого кримського археолога Аскольда Олександровича Щепинського. Доля посилала йому такі випробування, що не кожен зміг би витримати, піднятися і стати відомим вченим. Багато в чому, зважаючи на часи нових випробувань, молоді вчені могли б брати з нього приклад.

Його заслуги в науці значні, був він фігурою яскравою та незвичайною, про нього написано дійсно багато. Найбільш цікаві і наповнені почуттями спогади належать перу його друзів і колег Абраму Давидовичу Столяру та Олександру Олександровичу Формозову. Газета «Терра Тавріка» (№3, 1.03.2010) статтю про Щепинського подала під промовистим заголовком: «Життя, віддане Криму. Аскольд Щепинський. Людина, що зробила сама себе». Отже, віддаючи данину вченому, звернемося лише до окремих фактів біографії, спогадів, сучасного розуміння його внеску в науку.

А.О. Щепинський походженням був із сім'ї т. зв. «колишніх» — мати дворянка, батько — син почесного громадянина. Вони не змогли адаптуватись до нового устрою, сім'я бідувала. Уже цей факт зробив юнака досить вразливим, але і гордим, самолюбивим. Далі — перебуван-

ня в фашистській окупації, призов до діючої армії після звільнення Криму, демобілізація в 1945 р., і... він залишається з п'ятикласною освітою, обездолений, сім'я голодує, живуть в землянці. Середню школу Щепинський закінчує за наполяганням друзів-колег по роботі лише в 1964 р., і тільки в 45 років, в 1971-му отримує вищу освіту (історичний факультет Кримського педагогічного інституту). Проте до цього вікового рубежу, він вже був відомим ученим. До штату Кримської філії АН СРСР А.О. Щепинський був зачислений в 1954 р., і в цьому ж році йому було доручено попереднє обстеження зони будівництва Північнокримського каналу, а з 1967 по 1981 рр. він очолював масштабну Північнокримську експедицію. В 1975 р. захистив кандидатську дисертацію на тему «Енеоліт Криму». Між захистом диплома про вищу освіту та отримання диплома кандидата наук пройде всього чотири роки.

У юності, після війни задоволення йому доставляло спілкування з природою, і Аскольд Олександрович самостійно збирав різні гербарії, каміння та окаменілості, давню кераміку. Працював бджолярем, завідуючим червоним куточком у колгоспі. Потім влаштувався на посаду збирача колекцій до Кримського пункту Московської фабрики «Природа і школа» (1948—1949). «Цілі дні, від зорі до зорі, хар-